

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної педагогіки
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОМОТОРИКИ ПІДЛІТКІВ
З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ»**

Виконала:
магістрантка 2 курсу,
KorOs1-M20z
спеціальності
016 Спеціальна освіта
Лівак Євгенія Василівна

Керівник:
Дідик Н.М., кандидат
психологічних наук, доцент
кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти

Рецензент:
Бугера Ю.Ю., кандидат
педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-
педагогічних основ корекційної
роботи

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОМОТОРИКИ ПІДЛІТКІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ.....	3
1.1. Визначення поняття «психомоторика» у психологічній науці.....	7
1.2. Особливості психомоторики дітей з порушеннями інтелекту.....	16
Висновки до розділу 1.....	30
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ВИВЧЕННЯ ПСИХОМОТОРИКИ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	32
2.1. Методика діагностики психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту.....	32
2.2. Обробка і аналіз результатів дослідження психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту.....	41
Висновки до розділу 2.....	49
РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ПСИХОМОТОРИКИ ПІДЛІТКІВ З ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУ.....	53
3.1. Педагогічне забезпечення розвитку психомоторики підлітків з інтелектуальними порушеннями	53
3.2. Програма розвитку психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту та результати її апробації	62
Висновки до розділу 3.....	69
ВИСНОВКИ.....	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність проблеми. Аналіз розуміння психомоторної активності суб'єкта є важливим завданням як для психологічної теорії, так і для педагогічної практики роботи з учнями. Актуальність проблеми визначається значним взаємозв'язком психомоторики та пізнавальних процесів дитини. Стан психомоторики дає змогу передбачити можливі труднощі в навчальній діяльності та загальній руховій активності школярів.

У вітчизняній та зарубіжній психолого-педагогічній літературі відображені результати досліджень цілого ряду авторів, які висвітлюють зміст багатьох питань пов'язаних з психомоторним розвитком дітей (Н.А. Бернштейн, М. Богданович, Н.П. Вайзман, А. Валлон, Л.С. Виготський та ін.). Аналіз цих досліджень дозволяє сприймати психомоторику, як складне утворення яке об'єднує в собі взаємопов'язані один з іншим рухові, пізнавальні та емоційні компоненти психофізичного розвитку дитини.

Важливою є проблема психомоторного розвитку підлітків, оскільки для них характерною віковою ознакою є легка збудливість, різка зміна настрою та переживань, емоційна нестійкість, що виявляється в імпульсивній поведінці дитини. Ще більш значимим стає дослідження особливостей психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту, де низький рівень розвитку когнітивних процесів, відповідно, спричинятиме значні відхилення і в поведінці.

Рання діагностика відхилень психомоторного розвитку у дітей підліткового віку є головною умовою їхнього ефективного навчання та виховання, а також попередження в них різних видів патології, важкої інвалідності й соціальної дезадаптації. Однак для дітей з порушеннями розумового розвитку виявляється недостатньо: вони із самого раннього віку мають потребу в спеціальних умовах навчання та виховання що забезпечує своєчасну корекцію порушених мозкових функцій [38].

Учні закладу спеціальної середньої освіти, поряд з особливостями вищої нервової діяльності, часто мають різноманітні недоліки моторики та фізичного розвитку. Всі ці відхилення у розвитку дітей є наслідком ураження їх організму

різними патогенними чинниками. На сьогодні вже не викликає сумнівів реальність соматопсихічних зв'язків [19, с. 56].

Важливим фактором ефективності підготовки дітей з інтелектуальними порушеннями є формування в них психомоторики. Проте, незважаючи на значущість проблеми корекції особливостей психомоторики в освітньому процесі учнів з інтелектуальними порушеннями, вона і досі залишається недостатньо розв'язаною як у теоретичному, так і у практичному плані.

Останні дослідження проблеми вивчення психомоторики дітей з інтелектуальними порушеннями стосується праць Т.В. Дегтяренко [19], О.В. Колишкіна [35], С.В. Полещук [77], Н.О. Рубцової [61], А.В. Сімко [64-67], О.П. Хохліної [70], Я.В. Шевцової [76-77] та ін. Ті, чи інші фактори, які, на наш погляд, в певній мірі впливають на особливості психомоторики, розглядаються в працях В. І. Бондаря [2, 3], Г. М. Дульнева [21, 22], І. Г. Єременко [23], В. І. Лубовського [38], Г. М. Мерсіянової [43], С. П. Мирського [45], М. С. Певзнер [49], Б. І. Пінського [50] та інших вчених. Вчені наголошують, що важливим фактором ефективності навчальної підготовки дітей з інтелектуальними порушеннями є формування в них психомоторики.

Проте, незважаючи на значущість проблеми корекційного впливу на дитину з інтелектуальними порушеннями та значну кількість присвячених їй досліджень, проблема особливостей психомоторики учнів з порушеннями розумового розвитку залишається недостатньо розв'язаною як у теоретичному, так і в практичному плані. Це зумовило вибір нами теми дослідження - **«Особливості психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту»**

Метою дослідження є вивчити особливості психомоторики підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Для досягнення мети дослідження виділено такі **завдання**:

1. Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми вивчення особливостей психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту.

2. Експериментально вивчити особливості психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту.

3. Здійснити апробацію програми розвитку психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту.

Об'єкт дослідження – психомоторика підлітків з інтелектуальними порушеннями.

Предмет дослідження – особливості психомоторики підлітків віком 12-14 років з інтелектуальними порушеннями у ступені дебільності.

Мета і завдання дослідження обумовили вибір **методів дослідження:**

теоретичні: вивчення та аналіз загальної та спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури щодо проблеми особливостей психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту;

емпіричні: діагностична методика «Шкала Озерецького», динамометрія;

статистичні: кількісний і якісний аналіз емпіричних даних та їх узагальнення.

Теоретична значущість дослідження: дослідження дає можливість більш ґрунтовно з'ясувати особливості психомоторного розвитку підлітків з порушеннями розумового розвитку.

Практичне значення роботи полягає в тому, що результати експериментального дослідження можуть бути основою для створення спеціальних корекційно-розвивальних програм та бути використані вчителями закладів спеціальної середньої освіти при проведенні корекційно-розвивальної роботи з підлітками з інтелектуальними порушеннями.

Апробація роботи. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на звітній науковій конференції студентів та магістрантів за підсумками науково-дослідної роботи у 2019 році (28-29 квітня 2020 року); у I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Психічне здоров'я нації: актуальні проблеми та виклики суспільства» (10 жовтня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський).

За результатами дослідження подано до друку 1 наукову статтю

«Особливості психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту» у «Збірник наукових праць студентів і магістрантів факультету корекційної та соціальної педагогіки і психології» (2021 р.).

Експериментальною базою дослідження була Комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Іршавської міської ради Закарпатської області; Ільницька загальноосвітня школа I-III ступенів Іршавської районної ради Закарпатської області.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, списку використаних джерел (78 найменувань), одного додатка. Основний обсяг роботи складає 88 сторінок.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного теоретико-емпіричного дослідження проблеми особливостей психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту дали змогу сформулювати такі висновки:

1. Психомоторика – це прояв різноманітних психологічних властивостей і станів людини в її мимовільних та довільних рухах. Психомоторика забезпечує зв'язок різноманітних психічних процесів з рухом та діяльністю людини. Особливостями психомоторики є сукупність індивідуальних особливостей певної діяльності особистості, яка впливає на спосіб досягнення мети діяльності, обумовлюючи своєрідність її виконання.

2. Існує пряма залежність особливостей психомоторики від рівня розумового розвитку. Чим вищий ступінь інтелектуальних порушень, тим складніші психомоторні порушення. Психомоторні порушення у дітей з легким ступенем порушень розумового розвитку виявляється у сповільненому темпі розвитку локомоторних функцій, непродуктивності рухів. Діти з інтелектуальними порушеннями помірного ступеня погано розуміють правила простих ігор, відчують складнощі в швидкій зміні поз і дій, уникають виконання вправ на невеликій висоті. Загальна моторна характеристика дітей з важким ступенем порушень розумового розвитку характеризується порушенням постави, переважно сутулістю. У дітей з інтелектуальними порушеннями глибокого ступеня спостерігаються різноманітні ураження рухової сфери: повна нерухомість, ембріональні пози, різні стереотипи у вигляді розгойдування тіла і потрушування руками, гіперкінези, порушення рівноваги, гіпотонія, судомні напади.

3. Існує складність діагностики психомоторики через те, що відсутній певний загальний фактор психомоторного розвитку. Тому потрібно вивчати окремі психомоторні характеристики учнів з інтелектуальними порушеннями.

Для діагностики психомоторного розвитку підлітків з інтелектуальними порушеннями застосовувалась Шкала Озерецького, як методика для вивчення

психомоторики і окремих її компонентів; динамометрія для вимірювання сили м'язового напруження.

Оцінка виконання завдань за Шкалою Озерецького підлітками з порушеннями інтелекту була суттєво нижчою порівняно з однолітками з типовим розвитком: кінестетичний праксис – 66,7%; просторовий праксис – 58,3%; динамічний праксис – 50,0%; стереогноз – 50,0%; письмо – 41,7%; малюнок – 25,0%, змальовування – 41,7%. Тоді як підлітки з типовим розвитком мали достатньо високий рівень виконання завдання: кінестетичний праксис – 100%; просторовий праксис – 100%; динамічний праксис – 83,3%; стереогнозис – 100%; письмо – 75,0%; малюнок – 66,7%, змальовування – 91,7%. У цілому успішність виконання завдань з дослідження психомоторики підлітками з порушеннями розумового розвитку експериментальної групи становила – 47,6%, в той час як підлітки з типовим розвитком контрольної групи мали значно вищий рівень успішності виконання запропонованих завдань – 88,1%.

За результатами динамометрії, більшість підлітків з порушеннями інтелекту мають достатній фізичний розвиток та працездатність для виконання фізичної роботи, під час якої спостерігається зниження сили правої руки після навантаження.

Отримані дані свідчать, що рухові порушення у дітей з порушеннями розумового розвитку здебільшого обумовлені недоліками координаційної сфери, у них знижена швидкість і спритність виконання завдань, порушена здатність до ритмізації й диференціювання силових, часових і просторових параметрів рухів.

4. Ефективними для розвитку психомоторики підлітків є: заняття з ритміки, барабанотерапія, загальнорозвиваючі фізичні вправи, психогімнастика, музичні ритмо-танцювальні вправи, рухливі ігри, дихальні вправи. Засоби розвитку психомоторики потрібно використовувати під час проведення ранкової гімнастики, фізкультурхвилинок, занять з фізичної культури, гімнастики, спортивних розваг та атракціонів, на уроках ритміки, на вечорах

дозвілля, у повсякденній діяльності, у самотійних іграх, на прогулянці.

Завданнями програми розвитку психомоторики підлітків з порушеннями інтелекту є: здійснення ефективного комплексного визначення психомоторних можливостей підлітків з порушеннями розумового розвитку на різних рівнях побудови рухів; прогнозування оптимального збалансованого поєднання корекційних вправ для покращення психомоторних можливостей підлітків з інтелектуальними порушеннями; створення необхідних умов для корекції психомоторних можливостей підлітків з порушеннями розумового розвитку; формування рухів підлітків з інтелектуальними порушеннями на задіяних рівнях реалізації їх рухової функції та створення умов для включення компенсаторних механізмів керування рухів; забезпечення умов для закріплення досягнених результатів та позитивних змін і переносу їх у реальну життєдіяльність дітей. Реалізація програми здійснюється у кілька етапів: підготовчий, основний, заключний.

Розвиток психомоторики підлітків з інтелектуальними порушеннями повинен передбачати такі напрями: розвиток дрібної моторики (розвиток хапання, рухів пальців, рухів кистей рук); розвиток великої моторики (формування та корекція статичної координації рухів, формування та корекція динамічної координації рухів, формування сили і витривалості основних м'язових груп (силу м'язів рук, сила м'язів ніг, м'язів спини, сила м'язів живота)); формування та вдосконалення рухових умінь і навичок професійно-прикладного характеру, що передбачає навчання початковим професійним навичкам.

Результати порівняльного аналізу даних загальної успішності виконаних завдань за Шкалою Озерецького в експериментальній та контрольній групах констатують про значне підвищення результатів в експериментальній групі: після проведення формувального експерименту показник загальної успішності зріс на 16,6%. Тоді як у контрольній групі показник успішності підвищився лише на 2,4%. Це свідчить про ефективність проведення формувального експерименту з розвитку психомоторики підлітків з порушеннями розумового

розвитку.

Контроль за змінами рівня розвитку психомоторики підлітків потрібно здійснювати на початку та наприкінці навчального року. Динаміку результатів можна зображати графічно, що дає уявлення про індивідуальний профіль психомоторного розвитку і допомагає коригувати дії щодо подальшої оптимізації розвивальної роботи з психомоторики підлітків.

Проведене дослідження не вичерпує усіх аспектів означеної проблеми. Перспективами досліджень є подальша апробація програми розвитку психомоторики підлітків з інтелектуальними порушеннями із залученням усього педагогічного колективу закладу спеціальної середньої освіти та батьків, щоб сприяло максимальному розвитку пізнавальної сфери та психомоторики учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бернштейн Н. А. Физиология движений и активность / под. ред. О. Г. Газенко. Москва : Наука, 1990. 495 с.
2. Блейхер В.М., Крук И.В. Толковый словарь психиатрических терминов. Воронеж : НПО "МОДЭК", 1995. 640 с.
3. Бондар В.І. Підготовка учнів допоміжної школи до самостійної трудової діяльності. Київ : Радянська школа, 1987. С. 58-73.
4. Бондар В.І. Поєднання трудового навчання суспільно-корисною працею учнів допоміжної школи: методичні рекомендації. Київ : Радянська школа, 1992. С. 2-22.
5. Борейко Т.М. Стан властивостей основних нервових процесів, пам'яті, уваги, успішності навчання дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. канд. мед. наук: 14.00. 17 / Інститут фізіології ім. О.О.Богомольця. Київ , 1993. 20 с.
6. Варій М. Й. Загальна психологія. навчальний посібник / 2-ге видан., випр. і доп. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 968 с.
7. Вайзман Н.П. Психическое развитие умственно отсталых детей. Москва : Педагогика, 1976. 128 с.
8. Вайзман Н.П. Психомоторика детей-олигофренов. Москва : Педагогика, 1976. 174 с.
9. Вайнруб Е.М., Плешкановская Г.М. Оптимизация работоспособности учащихся во вспомогательной школе: учебно-методическое пособие. Київ : Радянська школа, 1989. 96 с.
10. Выготский Л.С. Собрание сочинений. В 6-ти т. Т. 4. Детская психология / Под ред. Д. Б. Эльконина. Москва : Педагогика, 1984. 432 с.
11. Вікова та педагогічна психологія: навчальний посібник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. Київ : Каравела, 2012. 400 с.
12. Веневцев С. И. Оздоровление и коррекция психофизического развития детей с нарушением интеллекта средствами адаптивной физической

культуры. Москва : Советский спорт, 2004. 104 с.

13. Грэй Д.А. Сила нервной системы, интроверсия – экстраверсия, условная реакция и реакция активации. *Вопросы психологии*. 1968. №3. С. 27-79.

14. Голубева Э.А., Трубникова А.С. О корреляции продуктивности памяти с силой нервной системы. *Вопросы психологии*. 1971. №2. С. 121-123.

15. Горская И. Ю. Координационные способности школьников с нарушением интеллекта : учеб. пособ. / И. Ю. Горская, Т. В. Синельникова. Омск : СибГАФК, 1999. 123 с.

16. Гуровец Г. В., Гуровец Д.С. Методика реабилитации психомоторных нарушений у умственно отсталых школьников на занятиях ЛФК. *Дефектология*. 1999. № 1. С. 31-36.

17. Давидова О.М. Стан властивостей основних нервових процесів, функції пам'яті та уваги учнів старшого шкільного віку: автореф. дис.канд.біол.наук: 03.00.13. Київський університет ім. Т.Г.Шевченка. К., 1996. 20 с.

18. Данилова Н.Н. Функциональные состояния: механизмы и диагностика. Москва : Издательство МГУ, 1985. 287 с.

19. Дегтяренко Т. В. Особливості психомоторного розвитку у розумово відсталих молодших школярів. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2012. Вип. 19 (2). С. 54-65.

20. Дмитриев А. А. Физическая культура в специальном образовании : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений. Москва : Академия, 2002. 176 с.

21. Дульнев Г.М. Основы трудового обучения во вспомогательной школе. Москва : Педагогика, 1969. С. 106-125.

22. Дульнев Г.М. Учебно-воспитательная работа во вспомогательной школе. Москва : Просвещение, 1981. С. 45-143.

23. Еременко И.Г. Познавательные возможности учащихся во

вспомогательной школе. Київ : Радянська школа, 1972. 130 с.

24. Евсеев С. П. Адаптивная физическая культура (Цель, содержание, место в системе знаний о человеке). *Теория и практика физической культуры*. 1998. № 1. С. 2–7.

25. Жилияк Н.В. Теоретико-методологічні підходи щодо функціонування смислових завдань моторних дій. *Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2018. Випуск 9. С. 41.

26. Запорожец А. В. Избранные психологические труды: в 2-х т. Москва : Педагогика, 1986. Т. 1. 320 с.; Т. 2. 297 с.,

27. Ильин Е. П. Психомоторная организация человека. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 384 с.

28. Иванова І.О. Динаміка психофізіологічна функції учнів середнього шкільного віку з різним рівнем розумового розвитку. *Збірник тез доповідей наукової конференції. Адаптація учнівської школи до навчальних занять та фізичних навантажень*. Черкаси, 1993. 34 с.

29. Иванова І.О., Лебедева Н.С., Поліщук С.М. Динаміка формування властивостей основних нервових процесів деяких психофізіологічних функцій в учнів середнього шкільного віку під впливом тривалих фізичних навантажень. *Збірник тез доповідей наукової конференції. Особливості формування та становлення психофізіологічних функцій в онтогенезі*. Київ - Черкаси, 1995. 28 с.

30. Івахненко А.А., Пущина І.В. Оцінювання особливостей розвитку психомоторики глухих дітей 7-10 років. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. *Збірник наукових праць*. URL : aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/ocinjuvannja-osoblivostej-rozvitku-psihomotoriki-gluhih-ditej.html

31. Кисова В.В. Практикум по специальной психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 352 с.

32. Козленко М. О. Розвиток пізнавальної самостійності учнів

допоміжної школи в процесі навчання рухових дій. *Дефектологія*. 1996. № 2. С. 5–7.

33. Козленко Н. А. Физическое воспитание в системе коррекционно-воспитательной работы вспомогательной школы. *Дефектология*. 1991. № 2. С. 7–11.

34. Колесников Л.Л. Движение, ты прекрасно! Москва : Просвещение, 1993. 182 с.

35. Колишкін О. В. Розвиток рухової сфери осіб з особливостями інтелектуального розвитку засобами адаптивної фізичної культури. *Теоретичні та методичні аспекти корекційно-реабілітаційної діяльності*. Колективна монографія. Суми : Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, 2015. С. 158-187.

36. Конюхов, Н.И. Прикладные аспекты современной психологии: термины, законы, концепции, методы. Москва : Макцентр, 1994. 182 с.

37. Лебединский В.В. Нарушение психического развития у детей. Москва : Изд. Московского университета, 1985. 162 с.

38. Лубовский. В. Г. Психология развития. Санкт-Петербург: Питер, 2000. 992 с.

39. Макаренко Н.В., Березовский В.А., Мойдиков Ю.А., и др. Исследование наследственной обусловленности некоторых показателей нейродинамических и психомоторных функций, а также личностных особенностей человека. *Физиологический журнал*. 1987. т. 33. №2. С. 3-9.

40. Макаренко Н.В., Моцейко І.І., Борейко Т.І. Розвиток властивостей психофізіологічних функцій у дітей середнього шкільного віку. Збірник тез доповідей наукової конференції. *Особливості формування та становлення психофізіологічних функцій в онтогенезі*. Київ - Черкаси 1995. 51 с.

41. Медведев В.И., Зюбан А.Л., Носахова С.Т., Зовялева Е.К. О детерминантах направленной регуляции функционального состояния человека. *Физиология человека*. 1988. Т. 11. № 6. С. 948-951.

42. Мерник В.С., Климов Б.А. Формирование индивидуальных

- способностей детей в процессе обучения. *Педагогика*. 1967. №4, апрель, с.111.
43. Мерсиянова Г.Н. Становление и развитие трудового обучения учащихся вспомогательной школы. *Вопросы дефектологии*. Республиканский научно-методический сборник. Вып. 5. Москва : Просвещение, 1970. с.13-17.
44. Миронова С.П. Корекційна психопедагогіка. Олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2015. 312 с.
45. Мирский С.П. Индивидуальный подход к учащимся вспомогательной школы в трудовом обучении. Москва : Педагогика, 1990. 155 с.
46. Ніколенко О.П. Порівняльний аналіз рівня основних властивостей нервових процесів у юнаків різних вікових груп. Збірник тез доповідей наукової конференції. *Особливості формування та становлення психофізіологічних функцій в онтогенезі*. Київ – Черкаси, 1995. 67 с.
47. Озеров В. П. Психомоторные способности человека. Дубна : Феникс + , 2002. – 320 с.
48. Оліяр, М. Б. Методика розвитку психомоторики школярів з вадами слуху на уроках фізичної культури : методичні рекомендації для вчит. фіз. культури спец. загальноосвіт. шк. для глухих та слабочуючих дітей Тернопіль : ТНПУ, 2010. 80 с.
49. Певзнер М.С., Лубовский В.И. Динамика развития детей-олигофренов. Москва : Изд. Академия педагогических наук РСФСР, 1963. С. 86-215.
50. Пинский Б.И. Коррекционно-вспомогательное значение труда для психического развития учащихся вспомогательной школы. Москва : Педагогика, 1985. С. 26-115.
51. Платонов К.К. Краткий словарь системы психологических понятий. Москва : Высшая школа, 1984. 174 с.
52. Породько М.І. Методи оцінювання психомоторного розвитку дітей дошкільного віку з аутистичним спектром порушень. *Актуальні питання*

корекційної освіти (педагогічні науки). Збірник наукових праць. 2017. Вип. 9.
URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/porodko-mi-metodi-ocinjivannja-psihomotornogo-rozvitku-ditej.html>

53. Психологический словарь / Р.С. Немов. Москва : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2007. 560 с.

54. Психомоторика : словарь справочник / В.П. Дудьев. Москва : Владос, 2008. 366 с.

55. Психомоторика дитини : посіб. / Л. Роговик. Київ : Главник, 2005. 112 с.

56. Психомоторний розвиток дитини. Структура психомоторної дії в навчанні : монографія / Л. С. Роговик; Київ. міськ. пед. ун-т ім. Б.Д.Грінченка. К., 2004. 160 с.

57. Редько Л.О., Безкоровайна Л.А. Програми з корекційно-розвиткової роботи «Ритміка» для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 61 с.

58. Роговик Л.С. Весело, без остраху. Індивідуальний підхід до навчання рухів через розвиток психомоторики. *Дошкільне виховання*. 2000. №1. С. 26-28.

59. Роговик Л.С. Психомоторика: практикум. Київ : Главник, 2006. 37 с.

60. Роговик Л.С. Психомоторна активність дітей в навчанні. URL : http://ecopsy.com.ua/data/zbirki/2003_01/sb01_57.pdf

61. Рубцова Н. О. Организация и методика физического воспитания инвалидов с нарушением интеллекта. Москва : РГАФК-ИСМ, 1995. 51 с.

62. Семенович, А. В. Нейропсихологическая диагностика и коррекция в детском возрасте. Москва : Академия, 2002. С. 7-13.

63. Синьов В. М. Психологія розумово відсталої дитини: підручник / В. М. Синьов, М. П. Матвєєва, О. П. Хохліна. Київ : Знання, 2008. 359 с.

64. Сімко А.В. До питання про особливості психомоторних дій у дітей

молодшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Вип. 10. 2018. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n10-2018/simko-av-do-pitannja-pro-osoblivosti-psihomotornih-dij.html>

65. Сімко А.В. Особливості діагностики та корекції психомоторного розвитку дошкільників з інтелектуальними порушеннями на заняттях фізичного виховання. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. Вип. 12. 2019. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/features-of-diagnostics-and-correction-of-psychomotor-development.html>

66. Сімко А.В. Особливості розвитку психомоторної активності дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. Вип. 9. 2017. URL : <http://aqce.com.ua/vipusk-n9-2017/simko-av-osoblivosti-rozvitku-psihomotornoi-aktivnosti-ditej.html>

67. Сімко А. В. Особливості психомоторного розвитку розумово відсталих дітей на різних рівнях побудови рухів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. Вип. 7. 2016. С. 344-354.

68. Смирнов С. Д. Психология образа : проблема активности психического отражения. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1985. 231 с.

69. Сухорукова О., Василевська Л. Програма з корекційно-розвиткової роботи «Ритміка» (барабанотерапія) для 5-10 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з інтелектуальними порушеннями. Київ : Інститут спеціальної педагогіки НАПН України, 2016. 36 с.

70. Хохліна О.П. Психолого-педагогічні основи корекційної спрямованості трудового навчання учнів з вадами розумового розвитку: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2000. 288 с.

71. Чайченко Г.М., Томіліна Л.І. Академічна успішність діяльності школярів і студентів. *Особливості формування та становлення психофізіологічних функцій в онтогенезі*. Київ – Черкаси, 1995. С. 95-102.

72. Чайченко Г.М., Томилина Л.И. Некоторые механизмы эффективности умственной деятельности. *Физиология человека*. 1991. Т.17. №3. С.14-18.

73. Частные методики адаптивной физической культуры : учеб. пособ. / Под ред. Л. В. Шапковой. М. : Советский спорт, 2004. 464 с.

74. Черник Е. С. Физическая культура во вспомогательной школе : учеб. пособ. Москва : Учебная литература, 1997. 320 с.

75. Шапкова Л.В. Частные методики адаптивной физической культуры. Учебное пособие. Москва : Советский спорт, 2003. 464 с.

76. Шевцова, Я. В. Дослідження стану психомоторики у розумово відсталих молодших школярів. *Наука і освіта*. 2010. № 4-5. С. 78-83.

77. Шевцова Я. В., Полещук С. В. Порівняльний аналіз стану психомоторики і перцептивно-когнітивних функцій учнів з вадами інтелекту. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. Збірник наукових праць. Вип. 7. 2016. URL : <http://aqce.com.ua/vypusk-7-t-1-t-2/shevcova-jav-polecshuk-sv-porivnjalnij-analiz-stanu-psihomotoriki-i-perceptivno-kognitivnih-funkcij-uchniv-z-vadami-intelektu.html>

78. Шинкарюк А. І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. 448 с.